

Adenda 2018
“EN DEFENSA DEL TERRITORI
FRONT ALS NOUS REPTES DEL CANVI GLOBAL”

Quan finalitza la segona dècada del segle, i el nostre país comença a superar una de les crisis econòmiques més greus dels darrers temps, sembla oportú reafirmar els valors i principis del *Manifest per una Nova Cultura del Territori de 2006*. El territori és un bé no renovable, complex, fràgil, amb valors ecològics, culturals i patrimonials únics que són per damunt de la seva valoració econòmica. És per això que el territori precisa d'una gestió responsable i ser planificat d'acord amb principis de sostenibilitat des de l'esfera pública. Tot això amb l'objecte d'afavorir l'accés a l'habitatge, la planificació i el traçat racional de les infraestructures, el desenvolupament equilibrat dels assentaments i l'enfortiment i activació del sistema d'espais oberts. L'eficiència econòmica, la justícia social i la sostenibilitat ambiental segueixen essent els principis essencials que han d'orientar la planificació i gestió del territori. Els canvis socio-econòmics accelerats als que assistim i les grans transformacions associades a aquest procés de canvi global –molt sovint irracional i profundament insolidari– plantegen nous reptes a la gestió del territori als que s'ha de fer front de forma peremptòria.

1. Dotze anys de transformacions socials i territorials decisives

Des de l'aprovació del Manifest per una Nova Cultura del Territori l'any 2006, el nostre territori ha passat d'experimentar una de les etapes de transformació més radical i irracional pel volum assolit de superfície segellada, a haver una caiguda brusca de l'activitat immobiliària, arran del final del “boom del totxo”. La recessió econòmica que hem viscut aquests últims anys s'ha vist agreujada al cas espanyol pels efectes financers de la bombolla immobiliària i la seva estreta relació amb el sector bancari –per la crisi i reordenació de les entitats financeres–. La qual cosa va conduir al govern a decantar-se per aplicar un rescat milionari d'aquelles entitats, en perjudici de la societat espanyola, per evitar conseqüències que es temien encara més greus.

La geografia espanyola, en col·laboració amb d'altres professionals del territori, va alertar dels efectes perversos de la bombolla immobiliària i, amb una addenda al Manifest publicada l'any 2009, de la pèrdua d'oportunitat que estaven suposant els anys de la crisi per a la planificació futura dels territoris, amb criteris radicalment diferents als que presidiren

aquell procés per la manca de decisió política per desenvolupar normatives i activar processo d'ordenació territorial des de noves visions i objectius.

En els últims anys, s'han produït una sèrie d'esdeveniments que creen noves realitats i que mereixen reflexió i acció per actuar evitant que es facin les errades que varen ocasionar un creixement irracional de la superfície segellada, de malbaratament de recursos i de deteriorament de la qualitat i del caràcter dels paisatges. L'evolució recent de l'economia espanyola, encara i a distància de superar la crisi, manifesta signes de millora que no s'han plasmat en el benestar social, ni en la minva de les desigualtats econòmiques. En aquest context, sorgeixen veus, des de col·lectius relacionats amb la transformació urbanística del territori, que assenyalen l'activitat immobiliària com la via principal i única per recuperar els nivells de creixement econòmic i de llocs de treball anteriors a la crisi econòmica. Comproven amb preocupació com amples capes de la societat espanyola es mantenen ancorades en aquests principis de creixement econòmic a qualsevol preu, com ara d'urbanisme a la carta. Llevat d'algunes iniciatives recents impulsades des de l'escala regional i local, segueix present la mateixa dinàmica de degradació del territori com a generadora de riquesa fàcil i especulativa. No sembla, en el context actual, que la crisi econòmica hagi suposat un punt d'inflexió, una lliçó apresada.

Des de 2006, s'ha assistit a canvis importants en la normativa i procediments de la planificació territorial i en l'avaluació ambiental estratègica. S'han actualitzat i millorat els requisits necessari per un desenvolupament territorial sostenible, recollits a la legislació estatal i autonòmica del sòl, medi ambient i ordenació del territori, en especial a escala metropolitana. Una altra qüestió és el grau d'adaptació a les diferents escales administratives, de coordinació entre nivells de govern i de compliment estricte dels procediments exigits (pel que fa a paisatge, aigua, riscos, capacitat de càrrega, infraestructura verda, franja litoral, etc.) que no resulta satisfactòria a tots els territoris espanyols. En aquest sentit, és fonamental el compromís d'inversió i esforç pressupostari que impliquen aquestes polítiques, així com l'adequada implementació de les tecnologies de la informació geogràfica que les sostenen.

Bé és cert que assistim a uns anys als que, llevat de comptades excepcions com ara les estratègies autonòmiques d'Ordenació del Territori o de directrius específiques, s'ha produït una aturada a la formulació i aprovació d'instruments d'ordenació territorial. La crisi econòmica i la minva de l'activitat immobiliària no pot presentar-se com l'única i principal causa d'aquesta situació. La manca d'iniciativa política ha ajudat, tant o més, a aquesta conjuntura. Sembla com si la planificació territorial, que és un procés sempre complex, "destorbés" a la política durant aquests últims anys, que es veu incapaç d'activar-la en context dels nous supòsits, que impliquen fins i tot les normatives ja aprovades. El necessari avanç per fer front als reptes plantejats ha esdevingut, a molts de territoris, en un retrocés front a la carència d'una aposta clara per les polítiques territorials.

És per tot això, que com a professionals de la geografia i com a ciutadans, considerem que s'ha de reiterar la importància del coneixement, l'ordenació i la gestió del territori. Aquest

ha de ser considerat un element bàsic de l'estructural ambiental dels països, l'escenari de desenvolupament de les societats, l'àmbit de redistribució de la riquesa i el benestar, així com la plasmació visible dels principis que han de regir les societats democràtiques.

2. Un nou impuls per a l'ordenació racional del territori

La globalització dels processos econòmics, la millora en les comunicacions, així com la pèrdua de la dependència de l'espai físic com element condicionant de la implantació industrial i comercial, impliquen canvis territorials que han d'obligar a repensar l'assignació i el propi valor econòmic dels usos del sòl. Això comporta la necessitat d'un disseny col·lectiu i d'un lideratge públic en els processos de transformació i ordenació territorial. Aquesta necessitat ha de concretar-se en **polítiques aplicades a tots els nivells d'escala: municipal, metropolitana, regional, estatal i europea.**

La planificació d'escala supramunicipal resulta especialment idònia per superar les visions locals i de curt termini de l'ordenació urbana municipal. Els processos de "metropolitanització" que es viuen, de facto, en molts territoris, o la consolidació de grans conurbacions litorals, no poden romandre en l'estricta àmbit de decisió municipal. Les administracions autonòmiques han de **fomentar processos de planificació territorial que integrin de manera efectiva les escales verticals i horitzontals i que preservin la connectivitat ecològica i funcional**, d'acord amb els nous reptes que imposa la globalització. A això s'uneix, com a principi rector de les actuacions territorials en els propers decennis, la necessitat urgent d'**adaptar l'espai geogràfic als efectes del procés del canvi climàtic**, que es manifesta de forma cada vegada més evident. Remarquem aquesta obligació col·lectiva, en un procés de transició ecològica i energètica, de fer territoris i ciutats resistents i resilients a l'escalfament global, on es doni prioritat a les formes de mobilitat sostenible i a noves polítiques de gestió de l'aigua i de producció d'energia neta, es promogui la vitalitat dels territoris rurals sobre la base del seu multifuncionalitat i la seva capacitat productora d'aliments de qualitat, afavorint la re-connexió entre ciutats i espais periurbans, s'impulsi la creació de zones verdes d'àmplia extensió i l'increment d'arbrat en carrers i places en la recerca del confort climàtic per a la vida quotidiana. Aquestes són qüestions ineludibles a partir d'ara en la planificació territorial i urbana.

A la vista del que indiquen recents informes sobre els previsible i profunds efectes del canvi climàtic a l'Europa del Sud per al futur dels territoris, l'adaptació al canvi climàtic ha de fonamentar polítiques i pràctiques de planificació ambiental i econòmica. **El nostre país no pot quedar al marge d'aquests nous processos per combatre, mitigar i adaptar els territoris a l'escalfament global** que, per contra, han de convertir-se en principis rectors de l'ordenació del territori.

Tot i la millora de les xifres macroeconòmiques i la recuperació dels nivells de despesa i consum, segueix sent palesa la bretxa de desigualtat econòmica existent a la societat espanyola, agreujada en els anys de la crisi. Els resultats del creixement de l'activitat econòmica no han arribat a totes les capes socials, especialment a les més vulnerables i als

joves, generant processos de segregació social i residencial, bosses de pobresa i dificultat en l'accés a l'habitatge i als serveis socials i sanitaris bàsics. L'increment dels lloguers en pisos i apartaments que s'evidencia en moltes ciutats espanyoles no fa sinó engrandir les desigualtats socials i obstaculitzar, encara més, l'accés a l'habitatge d'àmplies capes de la població. La **garantia per part dels poders públics del dret a l'habitatge** es converteix, sens dubte, en el repte principal de la planificació territorial i urbanística dels pròxims anys.

En contrast amb els territoris de la urbanització, però de cabdal importància per a l'espai geogràfic i la societat en el seu conjunt, és urgent l'elaboració d'**estratègies de desenvolupament i mesures específiques i urgents per als territoris de la despoblació rural, de baixa densitat i en procés de despoblació**. Aquells on la pèrdua de valor econòmic d'algunes modalitats d'agricultura, el deteriorament de determinats serveis públics i un procés greu d'envelliment demogràfic fan difícil el manteniment de la població, la viabilitat de les explotacions agropecuàries i la vitalitat dels seus paisatges. L'aposta pels valors ambientals i patrimonials d'aquests espais, lligats a la seva fonamental missió de producció d'aliments i matèries primeres de qualitat, recolzats amb iniciatives ben fonamentades de promoció del desenvolupament local, resulten prioritàries per al futur d'aquests territoris que tants serveis ecosistèmics i paisatgístics aporten a la societat. La bretxa digital, és un altre dels temes a considerar aplicant accions, normes i polítiques d'acord amb les necessitats reals d'aquests territoris, on la dimensió del que és local –sense receptaris i amb veritable voluntat de solucionar els problemes–, és cada vegada més fonamental.

Diferents col·lectius han denunciat el relaxament existent entre el compliment de les obligacions d'incorporar estudis i cartografies específiques en els processos d'**avaluació de la sostenibilitat ambiental i territorial**; en particular els relacionats amb els mapes de riscos naturals i amb els informes d'abastament d'aigua (d'acord amb legislacions del sòl estatal i autonòmiques) en les propostes de transformació urbanística del sòl. Resulta inconcebible, en aquest nou context, el retorn, per exemple, a paradigmes de planificació hídrica basats en la satisfacció permanent de noves demandes. Uns plantejaments que es creien superats, entre altres raons, pels compromisos adquirits per les administracions públiques després de la transposició de la Directiva Marc de l'Aigua. La gestió sostenible del territori ha d'apostar, com a principi irrenunciable, per la gestió de la demanda d'aigua integrada en una planificació racional dels usos del sòl.

El paisatge es presenta com un instrument idoni en la planificació territorial i urbanística, que permet superar el sistema actual de valoracions parcials de l'espai geogràfic i d'assignació d'usos (segons categories de sòl), atorgant una visió global que impedeixi processos d'especulació econòmica del territori. La correcta gestió del paisatge és un indicador de la valoració social de la qualitat del territori. Per això és necessària **una aposta decidida per les polítiques del paisatge i d'infraestructura verda del territori**, especialment en els espais litorals. Aquesta opció es presenta com una oportunitat de disposar d'instruments d'ordenació del territori més estructurants i àgils que connectin les diferents escales espacials i els nivells d'administració política, amb un protagonisme destacat de la participació social.

És necessària l'elaboració d'**indicadors de seguiment de qualitat i sostenibilitat**, que permetin avaluar la correcta gestió del territori. La intel·ligència territorial que s'ha afegit com a paradigma en la gestió dels espais geogràfics suposa avançar en la planificació sostenible, mitjançant l'aplicació de mecanismes que minimitzin l'impacte sobre els recursos naturals i en el funcionament de les societats, front a l'aparició i expansió de nous usos del territori derivats del procés de globalització.

Els nous territoris del canvi global que s'estan gestant en els darrers anys **han d'incloure l'equitat i la justícia ambiental, la igualtat de gènere, l'eradicació de la pobresa, l'activació del patrimoni territorial i la transparència en els processos administratius com a objectius fonamentals de la seva planificació i gestió**. En aquest sentit, no pot oblidar-se tampoc que el nostre país té un compromís ineludible amb el compliment dels 17 Objectius de Desenvolupament Sostenible (horitzó 2030) de les Nacions Unides; els principis i concreció dels quals tenen plasmació directa en l'espai geogràfic, que només es poden assolir amb mesures de planificació racional i sostenible del territori.

Afrontem uns anys fonamentals per als territoris. Recordant Vitruvi, els territoris han de ser útils, bells i sostenibles. **De la manera intel·ligent en què es planifiqui el seu futur dependrà el manteniment dels seus valors ambientals i la qualitat de vida de les societats que els habitem.**

Maig de 2018